

امام هادي (عليه السلام) و سامان بخشي تحولات فكري

مقدمه

اگر دوره هاي امامت را به چهار دوره تقسيم كنيم، دوره امام هادي (ع) به خاطر ويژگيهاي خاص سياسي و علمي و فرهنگي دوره اي ديگر است كه در آن علاوه بر تدبير براي آينده شيعه از لحاظ سياسي و عقيدتي، تحكيم پايه هاي فرهنگي و انتقال كامل دست آوردهاي تمام دوران امامت انجام گرفته و مرحله نويني براي شيعه آغاز شده كه در نوع خود نقطه عطف بسيار مهمي است. هر يك از ائمه (ع) در دوره خود بر اساس تدابير مقتضي و مناسب با حوادث و تحولات اجتماعي و سياسي و فكري، براي هدايت شيعيان و حفظ خط اصلي اسلام ناب اقدامهاي بسيار سنجيده اي را انجام داده اند، به نحوي كه با وجود حاكم بودن شرايط سخت و اختناق سياسي، تشيع به عنوان خطي روشن كه متمايز با اكثريت حاكم بود، موجوديت خود را حفظ كرد.

از نظر علمي و فكري، نه تنها غناي لازم و استقلال محفوظ و محسوس است، پويائي و تكامل فرهنگي و ويژگي ممتاز ديگر مكتب اهل بيت (ع) است كه هيچ يك از فرقه هاي اسلامي از اين حيات و پويش برخوردار نيستند. شبهات فكري در برخي از اندیشه هاي اسلامي پاسخي قانع كننده در مكتب اهل بيت (ع) گرفته اند و هر يك از ائمه (ع) در دوره اي، با موضوعگيري خاص اين تفاوت را نشان داده اند.

دوره امام هادي (ع) دوره اي است كه بنيان برخي از اندیشه هاي ناب تشيع شكل گرفته و بنيان مرجعيت و زعامت شيعه در اين دوره گذاشته شده است. قرن سوم در جهان اسلام قرن نويني از نظر علمي و فكري بود كه حركت جامعه به سوي رشد علمي و فرهنگي با رويش اندیشه هاي جديد كلامي و ورود شبهات مختلف عقلي و فلسفي كه متأثر از نهضت ترجمه بود، مرحله اي متمايزتر از گذشته را در پيش روي قرار داده بود، مكاتب و فرقه هاي مختلف علمي با اختلافها و تنازع در حال توليد علم بر اساس اندیشه هاي خود بودند، و نابساماني فكري تمام جهان اسلام را به خاطر شيوع شبهات گرفته بود.

اما مکتب اهل بیت(ع) با برتری محسوس، در محاصره دستگاه سیاسی، به برکت وجود ائمه (ع) از پایه های محکم و استوار و منطقی برخوردار بود و هرگاه شبهه ای متوجه کلیت اسلام و محتوای اسلام می شد، تنها پاسخ قانع کننده از سوی رهبران مکتب اهل بیت(ع) صادر می گردید. این واکنش اساسی از سوی ائمه به ساماندهی سازمان یافته مبانی فکری اسلام منجر می شد.

امام هادی(ع) در این دوره خطیر از لحاظ علمی که برای آینده جهان اسلام اهمیت خاص داشت، باید به گونه ای بنیانهایی علمی مکتب اهل بیت(ع) را تأسیس و سازماندهی می کرد که تا قرنهای آینده این بنیانگذاری نیازهای فکری و سیاسی را پاسخ بدهد. امام(ع) آینده ای بسیار دور را مدنظر داشت و از نظر فکری و سیاسی برای صیانت و استمرار امامت مدبرانه، برنامه ریزی کرد و شالوده های مهم را مشخص نمود که در این مقاله به قسمتهایی از مدیریت توانمند فکری و علمی امام(ع) می پردازیم.

1. دوران امامت

امام هادی(ع) در سال 212 پانزدهم ماه ذی حجه در اطراف مدینه (صریا) از مادری با فضیلت به نام «سمانه» یا «سوسن» متولد شد.⁽¹⁾ پدر بزرگوارش امام جواد(ع) در سال 220 به شهادت رسید. بدین ترتیب، امامت امام هادی(ع) در سن هشت سالگی آغاز و تا سال 254 به مدت 33 سال استمرار داشت. آن حضرت در بین مردم با القاب، عالم، فقیه، امین، نقی، طیب مشهور بود. آن حضرت در دوره امامتش معاصر شش تن از سلاطین عباسی به نامهای معتصم، واثق، متوکل، منتصر، مستعین و معتز بود که دشمن ترین آنها نسبت به علویان متوکل بود.

2. اوضاع اجتماعی و سیاسی

هر چه حکومت عباسیان از دوران استقرار و ثبات آن فاصله می گرفت، از نظر سیاسی اقتدار آنها کاهش می یافت، این تنزل قدرت و حاکمیت، از علل مختلف ناشی می شد که از جمله آنها نارضایتی اجتماعی و گسترش قیام های علویان و مفساد هیأت حاکمه و شیوع فساد در اجتماع از سوی درباریان بود، نفوذ عناصر ناشایست در هرم قدرت و حاکمیت از جمله عوامل کاهش اقتدار سیاسی سلاطین عباسی بود. عباسیان در آغاز کار

خود براي سرکوب امويان و به دست آوردن منزلت اجتماعي شعار «الرضا من آل محمد» را سرلوحه برنامه هاي سياسي خود قرار دادند، اما پس از قدرت يافتن با کشتار علويان از اين شعار فاصله گرفتند. عنصر ايراني در اقتدار سياسي عباسيان نقش مهمي ايفا کرد، چنانکه از نظر فرهنگي و علمي، ايران نقش اساسي در انتقال علوم ايراني و هندي و يوناني به جهان اسلام داشتند.

از نظر ديواني و تشکيلاتي و سياسي نيز اقتدار لازم را به نهادهاي قدرت عباسيان تزريق کردند. مديريت شايسته عناصر و خاندانهاي اصيل ايراني در تشکيلات حکومتي عباسيان غير قابل انکار است. بتدريج که مديريت ايرانيان از تشکيلات کاسته شد، اقتدار نيز کاهش يافت. از طرفي، ايرانيان به خاطر حمايت از اهل بيت(ع) که در شعار عباسيان ديده مي شد، همکاري نزديکي با آنها داشتند. دور از حقيقت نخواهد بود اگر فاصله گيري آنها از شعار و سرکوب عناصر ايراني را از علل مهم کاهش اقتدار عباسيان بدانيم.(2)

دشمني برخي از سلاطين عباسي مثل متوکل با خاندان امامت و علويان تا حدي بود که امنيت مالي و جاني آنان در مخاطره بود. از اين رو، امام هادي(ع) با توجه به اين اختناق و نبود امنيت براي صيانت از جان و مال پيروان اهل بيت(ع)، فعاليتهاي کاملاً سري و پنهاني داشت.(3)

امام هادي(ع) قبل از اينکه توسط مأموران عباسي به سامرا احضار شود، در مدينه سکونت داشت که مرکز علمي و فقهي بزرگ جهان اسلام شمرده مي شد. فعاليتهاي علمي مناسب با جو علمي مدينه برقرار بود. براساس اظهار شيخ مفيد، امام مدت ده سال آخر دوره امامت را در سامرا سکونت اجباري و تحت نظر داشت.(4)

اختناق شديد سياسي و شيوع شبهات فکري و عقيدتي دو پديده مهم دوره امام هادي(ع) بود که اگر مواضع و تدابير امام نبود، اساس فکري مکتب اسلام و عقايد بنياني آن مثل توحيد گرفتار آشفتگي و در معرض تهديد جدي واقع مي شد.(5)

اختناق شديد سياسي از سوي حاکمان دسترسي به امام را براي مردم مشکل مي نمود. از اين رو، عدم حضور امام در جامعه، مشکلات بزرگ عقيدتي را در پي داشت که به بروز فرقه هاي مختلف مذهبي و کلامي و شيوع عقايد و آراي فکري سست در جامعه منجر مي شد و بدین علت بود که دين اسلام در معرض خطرهاي جدي قرار داشت. با بروز اين آسيبها بود که وجود امام معصوم(ع) براي صيانت از دين الهي و اسلام ناب در نزد خردمندان

ضروري مي نمايد و به هر نحو فرهیختگان از مسیر امامت و اهل بیت(ع) گسیخته نشده اند.

از پیامدهای تلخ سیطره اختناق سیاسی، تفرقه بین پیروان اهل بیت(ع) بود. فرقه های مختلفی از شیعه در این دوره گزارش شده (6) که به مرور زمان در گرد شمع وجودی امامان بعدی این اختلافها برچیده شد و از این فرقه ها جز نامی در تاریخ نماند. آثار وضعی جو سیاسی حاکم در جامعه، بروز و ظهور فراوانی داشت که امام هادی(ع) با تدابیر اساسی، سیاسی و علمی، زمینه های افزایش این گونه پیامدها را از بین برد، تدبیر خاص امام برای ایجاد هماهنگی و همبستگی بین جمعیت پیروان اهل بیت(ع) که در شهرهای مختلف جهان اسلام بودند، با مؤلفه (وکالت) صدها نتیجه زود بازده و آینده ساز داشت.

تشکیل سازمان وکالت

سازمان وکالت و نیابت از طرف امام معصوم(ع) در دوره های پیشین مصداق داشت. اما در دوره امام هادی(ع) این سازمان وسیع علمی و فکری و سیاسی از نمود خاص و برجستگی ویژه ای برخوردار شد و فواید مهمی را در پی داشت:

الف) کارکرد سازمان وکالت در انسجام و ساماندهی علمی و اجتماعی، امنیتی (1) پیوند مستمر بین امام و پیروان در اقصای نقاط جهان اسلام که می توانست پیام امام را مثل ابزار ارتباطی امروزیین بسرعت و به طور نظام مند به شیعیان از یک کانال موثق و معتبر برساند، بدون این که از لحاظ امنیتی برای پیروان اهل بیت(ع) مشکل ساز باشد و از نظر جغرافیایی مکان آنها را برای دیگران معلوم سازد.

(2) این عملیات و شبکه مهم می توانست از نظر علمی و فقهی نیازهای مردم را از منبع اصلی در دسترس قرار دهد که رفع شبهات عقیدتی و فکری از نتایج بدیهی و اولیه آن بود.

(3) شبکه گسترده وکالت تنها سازمان اقتصادی نبود بلکه سازمان بزرگ علمی نیز شمرده

می شد که الگویی برای تشکیل حوزه های علمی امروز بود. منشأ علمی سازمان، امام معصوم(ع) بود و نیازها را رفع می نمود. استمرار این شبکه به مراکز علمی و حدیثی بزرگ مثل مکتب قم و... تبدیل شد. مسائل فقهی و کلامی از کانال مورد اطمینان برای پیروان به منزله یک چتر حمایتی بزرگ مصون بخش بود که تهاجمهای فرهنگی را نیز بدون واکنش آشکار فیزیکی پاسخ داده و دفع می نمود. شبکه وکالت در حقیقت به منزله یک دانشگاه

بزرگ زنجیره ای بود که پیروان اهل بیت(ع) را از نظر فکری و نیازهای علمی روزمره با مرکز به صورت نامحسوس و سریع مرتبط می نمود. برخی گمان کرده اند سازمان وکالت تنها فعالیتهای مالی داشته، در حالی که تدبیری بود کاملاً اساسی و بنیانی برای سامان سازی علمی و فرهنگی برای حفظ اسلام ناب. چون این نهاد توسعه یافته در شهرها و مناطق مهم شبکه های مطمئن داشت که کارکردهای تأثیرگذار و مهم برای حال و آینده داشت. (ب) کارکرد سازمان وکالت در ساماندهی و صیانت عقاید مذهبی

1. شبهه زدایی از توحید

در دوره امام هادی(ع) شبهات مهم فکری و کلامی در جامعه اسلامی رواج داشت و عقاید مردم را تهدید می کرد. مثل شبهه تشبیه و تجسیم درباره خداوند، که عده ای به این عقیده گرایش داشتند. امام(ع) با موضع برهانی این نظریه را مردود شمرد و فرمود، پیروان اهل بیت(ع) درباره خداوند به جسمیت قائل نیستند، چون لازمه تشبیه خداوند به اشیای دیگر، تصور جسمیت است، و چیزی که جسم است خود معلول است، شأن خداوند بری از این تمثیلهاست، چون جسم داشتن، محدود شدن به مکان و زمان و عوارض دیگری نظیر پیری، فرسودگی و... را در پی دارد. در حالی که ذات خداوند پاک از این اوصاف است. (7) این عقیده همان عقیده است که سبب پیدایش تثلیث در مسیحیت شده و آنها برای خداوند شریکی قائل شده اند. امام با برخورد صریح، از شیوع این افکار در بین مردم و پیروان اهل بیت(ع) پیشگیری نمود. این شبهات و نظایر آنها اساس توحید را که اولین و مهمترین دستاورد پیامبران الهی است، مورد مخاطره قرار می داد. وجود امام هادی(ع) در این برهه از زمان این وظیفه را عهده دار است که از توحید پاسداری و برای این منظور برنامه های اساسی پی ریزی و از طریق سازمان وکالت، این مسائل را به نقاط مختلف جهان اسلام ابلاغ نماید.

از این رو، راهکارهای ائمه(ع) در هر زمان به نحو مقتضی صیانت بخش است. اگر در کلاس درس امام صادق(ع) بدون وجود محدودیت و اختناق سیاسی از نقاط مختلف حضور دارند، نیازی ضروری برای تشکیل شبکه مخفی وکالت احساس نمی شود. در زمان امام هادی(ع) اقتضا جهت تقویت و یا پایه ریزی چنین ابزار ارتباطی وسیع و مطمئن وجود دارد، لذا تدابیر ائمه کاملاً روزآمد است که باید برای ما الگو باشد و باید جهت رویارویی و ابلاغ پیام

اهل بیت(ع) فعالیتهای خود را با زمان و ابزار و رسانه های موجود روز آمد و مطابقت دهیم.

ابزار مهم سازمان وکالت در ساماندهی علمی

روشی که در این دوره بیشتر در شبکه وکالت مورد استفاده بود، استفاده از نوشتن بود، چون «نوشتن» لازمه پیام رسانی گسترده و مخفی که مورد استراق سمع قرار نگیرد، بود و به صورت نامه نگاری از طریق پیکهای مورد اطمینان به نقاط مختلف ارسال می شد. گاهی شبهه ها و سؤالات و نیازهای علمی از سوی وکیلان مستقر در نقاط مختلف به دست امام می رسید و امام نیز با نوشتن پاسخ و ارسال آنها حل مشکل می نمود و بدین وسیله علوم اهل بیت(ع) را از آلودگی های فکری صیانت می کرد(8)

برای نمونه، درباره رؤیت خداوند شبهات کلامی و عقیدتی در این دوره به فراوانی شایع بود. احمد بن اسحاق در این باره از امام به صورت مکتوب سؤال می کند، امام در جوابش می نویسد: رؤیت درست نیست، چون کسی که مدعی رؤیت است محدود است و امکان ندارد ارتباطی بین محدود (انسان) و نامحدود (خداوند) برقرار شود، تا کسی خدا را به چشم ببیند، چون اسباب رؤیت و مشاهده برقرار نیست و محال است چنین چیزی محقق شود، زیرا سنخیت بین رایی و مرئی وجود ندارد؛ بدین معنا که باید بیننده را نوری باشد و نورش به قدری قوی باشد و به شیء مقابل برسد تا او را ببیند، چون این امکان برای بیننده نیست، ارتباط برقرار نخواهد بود؛ از این رو دیدن محال است.(9)

2. شبهه زدایی از امامت

امامت مهمترین پایگاه حفظ اصول و ارزشهای دینی است که در دوره های مختلف مدعیان دروغین شبهات فراوانی در آن ایجاد کرده و هر فرقه ای با پیروی از افکار منحرف افراد، مدعی امامت آنها شده اند. از علل تعدد فرقه های انحرافی در بین امت اسلام، ناشناخته ماندن جایگاه امامت در اسلام است.

امام هادی(ع) در این راستا اقدام بسیار اساسی برای تبیین جایگاه امامت انجام دادند. بارزترین و بهترین سند، شناسایی امامت از میراث امام هادی(ع) به نام «زیارت جامعه کبیره» است که معتبرترین منبع امام شناسی می باشد. امام(ع) با شیوه خاصی آن را تبیین نموده و در ضمن آن غلو را در حق ائمه(ع) مردود شمرده است.

امام در مقدمه زیارت، ذکر صد مرتبه تکبیر را که دلیل وحدانیت خداوند و توحید است لازم می‌شمارد، پس از آن جایگاه واقعی اهل بیت(ع) را برای باطل کردن مدعیان امامت با زبان دعا و زیارت روشن می‌کند.(10)

معرفی اهل بیت(ع) به عنوان معدن و سرچشمه علم در این دعا و مضامین دیگر، رد ضمنی عقاید فرقه‌های مختلف است که به امامت حاکمان اموی و عباسی و دیگران معتقد بودند و حدیث نبوی «من لم یعرف امام زمانه ماته میته جاهلیة» را به سلاطین تأویل می‌کردند و آنها را امام مفترض الطاعة می‌شمردند. این میراث گرانسنگ امامت (جامعه کبیره) بهترین شیوه برای ساماندهی فکری جامعه اسلامی در آن مقطع و در حال حاضر است که سبب ثبات فکری و عدم انحراف پیروان راستین اهل بیت(ع) از گرد شمع روشن امامت شده است که با مراجعه به متن و شرح‌های نوشته شده به آن، می‌تواند جایگاه امامت و خلیفة اللهی را در زمین روشن کند. این فرهنگ سازی از طرف امام دو جنبه اثباتی و سلبی دارد: جنبه اثباتی، دفاع از منزلت اجتماعی و هدایتی ائمه و برقراری حلقه اتصال امت با امام و برتری اهل بیت(ع) از جهات فراوانی که هرگز قابل مقایسه با دیگران نیستند و... و جنبه سلبی، نیز اندیشه غلات را درباره امامت منتفی و مردود می‌شمارد و شهادت بر وحدانیت خداوند و نفی شرک از ذات او را در آغاز و در ضمن زیارت، در پاسخ غالیان به مردم القا می‌کند: «و المخلصین فی توحید ا... و التامین فی محبة ا... و المظهرین لامر ا... و نهیه». آن حضرت در این زیارت، عصمت امامت را برای ابطال عقاید معتقدان به امامت حاکمان اموی و عباسی و دیگران مطرح می‌فرماید: «... و اذهب عنکم الرجس...».

3. بستر سازی ولایت و مرجعیت جهت آمادگی شیعه برای درک دوره غیبت کبری

از جمله اقدام‌های مهمی که از دوره امام هادی(ع) و اقدام‌های آن حضرت در تأسیس شبکه وکالت می‌توان استنباط کرد، پراکنده نمودن و انتخاب و گسیل نمایندگان به مراکز مختلف با عنوان وکیل است. در این دوره، وکالت سازمان یافته به صورت اساسی از برجستگی ویژه ای برخوردار است که در عصر امام عسکری(ع) نیز همین رویه استمرار دارد، در حالی که در دوره‌های پیشین مثل دوره امام رضا(ع) و امام جواد(ع) محدودیت و اختناق ایجاد شده، در عصر امام هادی(ع) وجود نداشت و دسترسی به امام معصوم

نسبت به این دو(ع) آسان تر صورت می گیرد. بتدریج که به عصر امامت امام زمان(عج) که نزدیک می شویم، اختناق شدت می یابد و امامت در حصر قرار می گیرد و از انظار عمومی و دسترس مردم دور و شبکه وکالت مهم می شود.

در دوره امام عسکری(ع) نیاز بیش از دوره امام هادی(ع) احساس می شود، در دوره غیبت صغری اهمیت زیادی می یابد و تعداد نواب خاص و بزرگ در طول غیبت به چهار نفر منحصر می گردد. در آغاز دوره غیبت کبری با اشاره امام به نایب آخر که می فرماید «مردم در حوادث و رویدادها به راویان احادیث ما مراجعه کنند، چون غیر از فقها حافظین احادیث و ناقلین آنها هیچ طبقه ای از اهل علم نیستند» از این روی مرجعیت شیعه با این عنایت به وجود می آید و اندیشه پویا برای حفظ مکتب اهل بیت(ع) بر اساس آن مستقر می شود.

این جایگاه عظیم نیز که هدایت کننده افکار پیروان اهل بیت(ع) و انسجام بخش و تضمین کننده بقای دین است، مهمترین دستاورد سامان سازی تحولات فکری توسط امام هادی(ع) است که آینده مکتب اهل بیت(ع) را در مقابل حوادث و رویدادها بیمه و از انفعال و انکسار نجات می بخشد.(11)

4. دفاع از حریم قرآن میراث نبوت

همان طور که توحید، مهمترین دستاورد پیامبران و پیامبر خاتم(ص) با افکار انحرافی مورد هجوم و تحریف قرار گرفت، قرآن کریم نیز با عنوانهای مختلف و افکار التقاطی مورد هجوم واقع شد. در برخی از دوره ها تحت عنوان حادث و قدیم بودن کتاب خدا و در دوره ای شبهه تحریف قرآن در زبانها افتاد و عده ای در صدد القای شبهات مختلف نسبت به اعتبار قرآن برآمدند، چنانکه این گونه شبهات از طرف سلفی ها در عصر ما به شیعه نسبت داده می شود، در گذشته نیز به شیعه و فرقه های دیگر نسبت داده می شد.(12)

در عصر امام هادی(ع) این شبهه رواج یافت. آن حضرت به شدت از حریم قرآن که بزرگترین میراث نبوت است و تنها امامت می تواند به بهترین وجه از آن دفاع نماید، دفاع نمود و شبهات مطرح را پاسخ داد و در این راستا ائمه(ع) پیش از او در استدلالهای خود در مقابل معتزله و اهل جبر و تفویض ابتدا به قرآن استناد و در شبهات مختلف فکری از آن بهره می جویند، چنان که امیر مؤمنان(ع) از جایگاه قرآن دفاع می کند.(13)

امام هادي(ع) نیز شبهه تحریف قرآن را با استناد به آیات مختلف در مسائل کلامی پاسخ می دهد. نتیجه ای که از سیره این امام بزرگوار می توان گرفت این است که در ساماندهی تحولات فکری، مهمترین مؤلفه و کارکرد پاسخ دادن به شبهه ها و سؤالات در جامعه اسلامی است که با استناد به قرآن و سیره نبوی و اهل بیت(ع) می توان به آن جامعه عمل پوشید.

5. جبرزدایی از مکتب اهل بیت(ع)

از مباحث فکری و عقلی مهم دوره امام هادي(ع) رشد گرایش به جبر در میان فرقه های مختلف بود، که اساس این اندیشه در قرن اول پایه گذاری شده و در جهان اسلام توسط امویان ترویج گردید. اهل بیت پیامبر(ص) برای زدودن چهره واقعی دین اسلام از این غبار که توسط طرفداران اندیشه جبر به قرآن کریم نسبت داده می شد، در مقابل این اندیشه موضعگیری نمودند، چنانکه در زمان امیر مؤمنان(ع) نیز این اندیشه وجود داشت و پس از آن تا عصر امام صادق(ع) و اوج رواج این بحث در عصر امام رضا(ع) بود که با موضعگیریهای عالمانه آن حضرت، مکتب اهل بیت(ع) از این گرایشهای فکری پالایش شد. در دوره امام هادي(ع) جبرگرایی (نفي اختيار) و اعتقاد به تفویض (اختیار کامل) دوباره اوج گرفته و عقاید و افکار پیروان اهل بیت(ع) را دچار آشفتگی و سرگردانی نموده بود. از این رو، شیعیان و بزرگان قوم در این باره از طریق نامه نگاری کسب آگاهی کردند. امام هادي(ع) نامه ای نسبتاً طولانی در رد این شبهه های فکری به آنها نوشت و از هر دو اندیشه و ابتلائی به آن بر حذر نمود. درباره مردود بودن جبر فرمود: «جبری که لازمه آن نسبت دادن ظلم به خداوند است در حالی که خداوند صریحاً در کتاب خود می فرماید: «خداوند به احدي ظلم نمی کند، اعمال انسان توسط خود انسان کسب می شود و خداوند هرگز ظلم کننده به بندگان نیست.» آیا سزاوار است انسان گناه کند و آن را به خداوند نسبت دهد، در حالی که ذات حق بری از گناهان است؟ درباره رد تفویض ابتدا به سخن امام صادق(ع) استناد کرده و می فرماید: خداوند به بندگان اختیار داده نه این که امور را اهمال نموده تا انسان هر کاری را مرتکب شود، بلکه عقوبت و پاداش را در قیامت برای این قرار داده است که انسان به خیر و اجتناب از بدی گرایش داشته باشد و از معاصی پرهیز کند، اگر معتقد به تفویض کامل باشیم، عبادت

خدا و اطاعت از پیامبران کار بیهوده ای خواهد شد. لازمه آن که نقض غرض است و ذات الهی منزله از این نسبتهاست. (14)

مکتب اهل بیت (ع) از این نسبتها پاک است. طرفداران جبر برای حفظ حکومتهاي باطل خود به ترویج این اندیشه ها می پرداختند تا قدرت انتخاب را از انسان گرفته و او را در مقابل تصمیم پادشاهان منفعل و مغلوب نمایند و قدرت اعتراض و قیام در برابر ظالم از او سلب شود. ائمه با زدودن این افکار از مکتب اهل بیت (ع)، پیروان خود را نسبت به سرنوشت خود آگاه و در تمام امور تصمیم گیرنده و تأثیرگذار می دانستند و هرگز آنها را در برابر ستمگران تسلیم و سازشگر نمی خواستند، بلکه به شیعه می آموختند که زندگی متعادلی داشته باشد و از جبر که توجهی برای حاکمیت ظالمان بود، برحذر باشند. از طرفی، از ترویج اباحی گری در سایه تفویض نیز گرفتار افراط نشوند. بدین سان، امام هادی (ع) اسلام واقعی را با ساماندهی فکری بسیار مدبرانه، از انحرافها پاسداری نمود.

پی نوشت ها:

1. شیخ مفید، الارشاد، ج2، ص. 298.
2. ر.ک: خضري، سيد احمد رضا، خلافت عباسي از آغاز تا پايان آل بويه.
3. مجلسي، محمد باقر، بحار الانوار، ، ص. 176.
4. شیخ مفید، همان، ج2، ص. 312.
5. شیخ صدوق، توحید، تصحیح حسین تهرانی، ص. 31.
6. مشکور، محمد جواد، تاریخ شیعه و فرقه های اسلام، صص 146 151؛ اشعري قمی، المقالات و الفرق، صص 50. 91.
7. شیخ صدوق، ص. 97.
8. در دوره امام صادق و امام باقر و ائمه دیگر (ع) واژه «سوال کردم از امام» زیاد است که نشان دهنده امکان ارتباط حضوری بوده ولی در عصر امام هادی (ع) اکثر روایات با واژه «کتبت نوشتم» فراوان است. ر.ک: مجلسي، محمد باقر، بحار الانوار، ج50، ص. 177.
9. توحید، همان، ص. 109.
10. ر.ک: شیخ عباس قمی، مفاتیح الجنان و کامل الزیارات.
11. ر.ک: شیخ مفید، ارشاد، ج2؛ مجلسي، بحار الانوار، ج. 50.
12. حرانی، تحف العقول، ترجمه احمد جنتی، ص. 730.
13. ر.ک: حسنلو، امیرعلی، قرآن و معصومان در آینه علوی، ص. 33.
14. حرانی، همان، صص 736 740.